

Новітні методики вивчення образів-персонажів у курсі літературної освіти учнів

Удовиченко Лариса

Київський міський педагогічний університет ім. Бориса Грінченка

З ініціативи українського поета і перекладача Дмитра Павличка Міністерство освіти і науки України у 1992 році, яка щойно здобула незалежність і почала провадити самостійну політику в галузі освіти, прийняло ухвалу про впровадження до навчальних планів загальноосвітніх закладів нового предмета “Зарубіжна література”. Важливість такого кроку полягає у тому, що він виконує загальнодержавне завдання інтеграції у світовий культурний простір, є важелем розвитку національної літератури та культури загалом. До того ж, на думку Дмитра Затонського, вагомість нововведень підкреслюється тим, що не всі випускники шкіл в сучасних умовах напруженої й інтенсивної життєдіяльності і надалі матимуть можливість “вивчати зарубіжних авторів і через їхнє посередництво долучатися до скарбів духовної культури людства” [2003: 3]. Як і науковці, методисти інститутів післядипломної освіти, так і вчителі-русисти були схвильовані цим вельми відповідальним завданням, оскільки вітчизняною методикою не розроблено ані концепції нового курсу, ані підходів до вивчення творів зарубіжних авторів, ані принципів його структурування.

До вироблення наукових засад нового предмета долучилися провідні фахівці різних вузів України. Було переглянуто методологію навчання літератури, розроблено низку Проектів Концепцій літературної освіти учнів, створено Державний стандарт освітньої галузі, винесено на обговорення програми курсу та навчально-методичний комплекс для забезпечення ефективності навчально-виховного процесу.

Сучасна методика викладання зарубіжної літератури на перше місце ставить спілкування учнів із художньою літературою, тому навчання постає як складний літературно-психолого-ментальний процес взаємодії свідомості читача, автора художнього твору і самого твору, який репрезентує певне художнє буття, культуру тощо. За Михайлом Бахтіним, висловлювання і, зрештою, текст необхідно вивчати в діалогічній орієнтації на слухача (читача) [1996: 322]. Учені-методисти розглядають літературу як мистецтво слова, яке відрізняється від інших проявів людської культури власне “матеріалом”: оточуюче середовище, світ і людину в їхній складності та взаємодії вона втілює у художньому слові, одночасно виявляючи в художніх образах свідомість того, хто пізнає світ і створює його картину, та того, хто спілкується із писемними пам’ятками. Тому вчені прагнуть розробити таку науково обґрунтовану технологію навчання літератури, яка, за

пересторогою Михайла Бахтіна [1996: 322], не абсолютизуватиме “комунікативний бік тексту, особливо художнього”, не перетворить його на звичайне повідомлення, не спрощуватиме його смисловий, особистісний зміст.

Упровадження у навчальні плани шкіл України курсів “Українська література” та „Зарубіжна література” ставить перед ученими та вчителями низку питань, пов’язаних із специфікою вивчення художніх творів різних національних літератур. І одне з основних – донести до учнів кожний художній твір як явище національної культури на певному етапі її розвитку з характерними етичними та естетичними домінантами. Відтак розуміння конкретного художнього твору певною мірою залежить від усвідомлення специфіки національної культурної системи і національного контексту, в межах яких його було створено. Тому цілком умотивованим, як зазначає вчений-методист Леся Мірошниченко, є виділення національного аспекту художнього твору в процесі його вивчення [2007: 164]. У методиці навчання це питання досліджують вчені Зінаїда Кирилук, Жанна Клименко, Леся Мірошниченко, Ольга Ніколенко, Борис Шалагінов та багато інших.

Особливо важливою, на переконання вчених, є проблема вироблення науково обґрунтованої методики вивчення образів-персонажів. По-перше, вказаний компонент художнього твору відіграє визначальну роль у формуванні людини як особистості, у розвитку високих інтелектуальних і моральних якостей, здатності вмотивовано добирати адекватні засоби для реалізації особистих і суспільно значущих прагнень. По-друге, мистецтво художнього слова – це та галузь духовної діяльності людини, де чи не найкраще виразняються особливості національної психіки, які склалися під впливом не лише природних умов, але й багатовікової історії суспільного і культурного розвитку етносу. Врахування національної специфіки образів-персонажів уможливить глибше проникнення в таїну інонаціональної літератури, допоможе усвідомити особливості художньої дійсності, яка попервах може виявитися специфічною для українського читача.

Визначення національного аспекту образів-персонажів необхідно здійснювати з декількох причин. По-перше, теми, проблеми, конфлікти, образи-персонажі та художній світ твору не можна глибоко осягнути й оцінити, не маючи необхідних знань про ту національну культуру, якою вони породжені. Національна зумовленість визначається не тільки специфікою національного світобачення, психології, що є основою внутрішнього світу зображуваного персонажа, але й притаманним тогочасному суспільству рівнем розвитку національної культури.

По-друге, для змісту курсу „Зарубіжна література” питомим є введення таких пам’яток письменства, в яких зображено представників різних народів і культур, релігій і філософій. Інонаціональні художні твори дають можливість розглянути літературний процес у різнобарвному

246

етнокультурологічному контексті, сформулювати уявлення про основні національні погляди на світ, людину, цінності, сенс життя, які закарбувалися в довершених пам'ятках мистецтва слова. Тоді стає можливим простежити діалектику загального (вселюдського) та особливого (національного), що, безперечно, є важливим чинником у розумінні мистецтва. Адже універсальні закони та тенденції художнього процесу, які характеризують значення мистецтва для людства, виявляються через характеристику національних художніх культур, що відіграють в різні часи авангардну роль у художньому розвитку.

Урахування основ світосприйняття представників певного народу загалом та кожного національного поета чи письменника зокрема особливо важливе не тільки для розуміння етичного та естетичного концептів виучуваних художніх творів, а й для встановлення закономірностей розвитку літературного процесу. Це й зумовило пильну увагу вчених до питання про вивчення проявів національної ментальності у творчості зарубіжних письменників.

З метою з'ясування специфіки національного компонента доцільно звернутися до національних поглядів на світ, гносеології, національної художньої "логіки", складу мислення; визначити, якою "системою координат" певний народ вимірює світ, і, відповідно, який космос (у давньому смислі слова: як будова світу, світопорядок) постає перед його очима.

Учителів необхідно зосередити увагу учнів на тому, як у художньому творі відображаються та втілюються національна культура та цінності залежно від періоду національної історії. Ця теза особливо справедлива щодо поняття національного характеру. Проте, на жаль, у шкільній практиці часто втрачається різниця між характером у дійсності, його узагальненим філософським, історичним, соціологічним розумінням та його художнім утіленням. А останнє є важливим джерелом пізнання характеру в мистецтві слова. Оскільки національний характер в житті як узагальнене поняття настільки складний і динамічний, то легко вказати на безліч образів, які можна назвати національними характерами тому, що вони втілюють риси, властиві представникам певного етносу. Але в той же час складно визначити образ-персонаж, який би вичерпував уявлення про національний характер навіть у певний історичний та культурний період. Тому ми пропонуємо застосувати у шкільній практиці аспектний аналіз героїв твору, коли національний аспект постає одним із чинників формування персонажу.

Вивчення національного колориту пропонуємо здійснювати шляхом диференційованого аналізу його конкретних проявів: специфіки побуту, свідомості, психології та їхньої матеріальної, соціальної, історичної, філософської зумовленості. З іншого боку, необхідно зважати на

особливості національного художнього мислення, досвіду, літературного стилю, репрезентованих у творі.

Останнім часом учителі почали зосереджувати увагу учнів на загальновідомих уявленнях про певний національний тип. Проте такі зауваження, як “легковажний француз”, “педантичний німець”, “манірний англієць”, “усміхнений японець” не виходять за межі побутових життєвих узагальнень. При цьому певні характеристики, що використовуються для означення поведінкових особливостей образів-персонажів різних національних літератур, у більшості випадків є розпливчастими, суб’єктивними, а подекуди навіть довільними. Такі ознаки не дадуть можливості осягнути істинну природу поведінки та самовиявлення героїв твору, а тому стануть на заваді розумінню ідейно-естетичного змісту цілого твору. Відповідно, постала потреба науково обґрунтувати **зміст навчальної роботи** щодо визначення національного аспекту в аналізі образів-персонажів. На нашу думку, вивчення національного аспекту має враховувати:

- 1) визначальні риси кожного окремого періоду в історичному, культурному, ідеологічному, політичному, соціальному житті певної країни і народу;
- 2) специфіку естетичної системи національного мистецтва;
- 3) національні реалії життя та їхнє смислове наповнення;
- 4) національно-психологічні особливості представників певної країни;
- 5) особливості символічного світу;
- 6) ціннісні орієнтації;
- 7) етнічну свідомість і самосвідомість, сформовані історично;
- 8) історичні передумови виникнення та національні особливості відповідного літературного напрямку в письменстві;
- 9) національну специфіку творчого методу письменника.

Необхідно зазначити, що вчитель може запропонувати учням дослідити національний аспект у характері персонажа на будь-якому етапі вивчення художнього твору. Найголовніше, щоб методика визначення цього аспекту відповідала логіці роботи над текстом та розумовим здібностям учнів.

Література

Бахтин, М. М.: Собрание сочинений: В 7 т. Русские словари, Москва 1996.

Затонський, Д. С.: Шкільний курс зарубіжної літератури. Ін: Всесвітня література в середніх навчальних закладах України 3/2003, с. 3-5.

Мірошніченко, Л. Ф.: Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: підручник. Вища школа, Київ 2007.

Summary

The article shows main trends of development of methods of teaching the world literature in Ukraine. Educational and pedagogical potential of determination of the national aspect of literary images is analyzed.

Keywords: methods of teaching the world literature, the national aspect of literary images.